

ГОДИНА
НА ЯНУШ
КОРЧАК

2012

няма деца
– има само
хора

ЯНУШ КОРЧАК – ВЕЛИК ХУМАНИСТ И ПЕДАГОГ

*„Със сила и мощ поведох своя живот,
който беше привидно неподреден, самотен и чужд.
За син избрах идеята да служа на детето и неговото дело.
Привидно загубих.“*

Бе лекар, писател, мислител. Бе философ, учен, моралист. Издател. Възпитател и педагог. Бе герой. Бе скромнен.

Във всяка от тези области той има изключителни постижения. В течение на повече от четиридесет години работи като педагог и писател. Четиридесет години безкористно служене на слабите и беззащитните. Създава съвременна концепция за възпитанието. Организира образцови сиропиталища. Предтеча на дейността, зачитаваща правата на детето и неговото равнопоставяне. Автор е на 23 книги и на повече от 1500 текста, публикувани в около 100 списания. Пише нощем, защото през деня е погълнат от своите лекарски, организационни и възпитателни задължения.

Доброто на детето за него е върховен закон.

Според Януш Корчак човешкият живот има значение за света дотолкова, доколкото представлява стойност за обществото и нещо след него остава за хората. Неговата история е най-прекрасното свидетелство за истината, съдържаща се в тази констатация.

*„Моят живот бе труден, но интересен.
Именно за такъв молах Бог в младостта си.“*

Януш Корчак, или Хенрик Голдшмит, е роден на 22 юли 1878 или 1879 г. във Варшава. Загива на 5 или 6 август 1942 г. в Треблинка.

Семейство Голдшмит са полонизирани евреи. Прадядото бил стъклар, дядото – лекар, бащата, Юзеф Голдшмит – известен варшавски адвокат. Самият Корчак се идентифицира и с двата народа – полския и еврейския.

Тръгва на училище на осем години. Не обича училището, оценките му са посредствени; неговата страст са книгите. Рано започва да пише – още през 1896 г. в сатиричния седмичник „Колце“ (Бодли) излиза неговата хумореска „Гордиев възел“.

През 1898 г. започва да следва в Медицинския факултет на Императорския университет във Варшава.

Още преди завършването си се включва във възпитателната дейност в детските лагери.

Дипломира се през 1905 г. Започва работа в болницата за деца „Берсон и Бауман“ във Варшава. През 1907 г. заминава за Берлин, а по-късно и за Париж, за да повиши своята медицинска квалификация. По време на пребиваването си в Лондон през 1910 (или 1911) година решава да се откаже от създаването на собствено семейство и да се посвети на работата с деца. През 1912 г. става директор на новооткрития еврейски Дом за сираци.

През 1926 г. започва да излиза „Малък преглед“ (Mały Przegląd) – вестник, списвано и редактирано от децата под ръководството на Корчак. През 1918–1931 г. Корчак активно участва в дейността на много организации, като напр.: Комисия по проблемите на просветните организации, отдел „Грижи за работническото дете“ към Централната комисия на профсъюзите, Полско-американска фондация към Комитета за помощ на децата. Като педагог и възпитател се грижи за заведението за сираци „Нашият дом“.

***„Да реформираме света,
означава да реформираме възпитанието“***

Сътрудничи с институциите, подготвящи учители и възпитатели, изнася лекции, работи в Окръжния съд като вещо лице по делата, свързани с деца.

Много издава. През 1919 г. излиза „Детето в семейството“ – първа част от неговата прочута тетралогия „Как да обичаме детето“.

През 1923 г. излиза „Крал Матиуш Първи“ – роман за деца, най-популярното произведение на автора. За своята литературна дейност е удостоен през 1937 г. със „Златен академичен лавър“ на Полската академия за литература.

Към края на 1924 г. се свързва с Полското радио. От неговия ефир се изказва в защита на правата на детето, изнася беседи за децата под псевдонима Стария доктор.

В средата на тридесетте години два пъти посещава Палестина. Възхитен е от постиженията на кибуците и от движението за национално възраждане на евреите.

По време на войната посвещава енергията си на грижите за децата от Дома за сираци, който през 1940 г. е преместен на територията на гетото. Едновременно с това помага на други институции с подобен профил, работи неуморно. Пише дневник.

В началото на август 1942 г. придружава своите възпитаници в тяхното последно пътуване, завършило в лагера на смъртта в Треблинка.

***„Не е толкова важно човек да знае много,
а да го знае добре; не да знае наизуст,
а да разбира; не да има отношение
към всичко по малко,
а нещо да го интересува наистина.“***

През 1898–1904 г. Януш Корчак следва в Медицинския факултет на Императорския университет във Варшава. Слушател е и в тайния „Летящ университет“ – нелегално, оставащо извън надзора на царските власти учебно заведение, в което преподават изтъкнати полски учени. Първата му длъжност е участъков лекар в детската болница „Берсон и Бауман“ във Варшава.

Прави посещения по домовете. От бедните взима по няколко копейки. От богатите 3–5 рубли.

***„Ала обичам варшавската Висла и откъснат от Варшава,
изпитвам изгаряща тъга. Варшава е моя и аз съм неин.
Ще кажа нещо повече: аз съм нея.“***

Задълбочава медицинските си познания в драматични обстоятелства: като военен лекар, изпратен на фронта на Руско-японската война. Наскоро след това отива с научна цел в Берлин (1907–1908) и Париж (1910). Слуша лекции по педиатрия, но едновременно с това посещава детски болници и заведения, занимаващи се с терапия и възпитание на деца. По време на пребиваването си в Лондон през 1910 или 1911 година взема решение да не създава собствено семейство и да се отдаде единствено на работата с деца.

През 1912 г. напуска болницата, за да се посвети на обществена, педагогическа и писателска дейност. Избухналата война променя за няколко години хода на неговия живот. През 1914 г. Корчак е мобилизиран в армията – първо като ординатор в полеви дивизионен лазарет в Украйна, а след това като лекар педиатър в сиропиталищата за украински деца в Киев.

През 1919–1920 г. участва в полскоболшевишката война. Преживява лична трагедия: заразява се с тиф, майка му, която се грижи за него, също се заразява и умира през 1920 г.

„Не бива да оставяме света такъв, какъвто е.“

През 1900–1915 г. Корчак е деен член на Дружеството за летни лагери. През 1904 и 1907 г. работи като възпитател на еврейски деца във ваканционното селище Михалувка, а година по-късно – като възпитател в лагера за момчета християни Вилхелмувка. Тук открива своето призвание.

През 1912 г. става директор на Дома за сираци във Варшава, построен от грижещото се за еврейски деца дружество „Помощ за сираците“. Работи в него безвъзмездно.

В Дома за сираци осъществява най-пълно своите новаторски педагогически идеи

В другарския съд функциите на съдиите се изпълняват от децата. Кодексът на съда гласи например: „Ако някой е направил нещо лошо, най-добре е да му се прости... но съдът трябва да се грижи за това, да има ред, защото безпорядъкът най-много вреди на добрите, честните и съвестни хора“. Съдът има право да съди и възрастните. Самият Корчак няколко пъти се подчинява на неговите постановления.

Съветът на самоуправлението се състои от представители на възпитаниците и възпитателите. Неговата задача е да реагира на проблемите на възпитаниците на Дома, да взема решения, осъществявани под формата на предписания. Върховна инстанция е Детският парламент. Той утвърждава или отхвърля предписанията, издавани от Съвета, и учредява собствени празници, чествани в Дома.

Редактираното от децата седмично вестниче обсъжда събитията в Дома за сираци, насочва вниманието към проблемите, с които живеели децата. В него пише и самият Корчак.

Може би този вестникарски опит насочва Корчак към издаването на „Малък преглед“ („Mały Przegląd“) – притурка към популярния еврейски всекидневник „Наш преглед“ („Nasz Przegląd“). Първият брой на седмичника, „създаван от децата за децата“, излиза през 1926 г.

Корчак е негов главен редактор до 1930 г., след това го замества Игор Неверли (който след войната става писател). Излизат 680 броя на вестника. Последният брой излиза на 1 септември 1939 г.

***„Да реформираме света,
означава да реформираме възпитанието.“***

Първата световна война. Петдесет процента от децата в Полша умират, преди да навършат петнадесет години. След войната положението остава все така лошо. Децата от бедни семейства били принуждавани да вършат тежка работа. Формално за тях е извоюван осемчасов работен ден, забранени са нощният труд и наемането на работа на деца под петгодишна възраст, но експлоатацията и жестокостта спрямо тях не престават. В пролетарските и селските семейства децата и родителите по правило живеели в едно помещение без санитарни удобства. Александър Левин – възпитател в Дома за сираци, описва мизерията, с която се сблъсква, събирайки информация за бъдещите възпитаници: „Често градските семейства живееха не в къщи, а в рушащи се бараки, съборетини, а понякога се натъквах на сковани от шперплат колиби, в които децата живееха в теснотия и мръсотия,

облечени в дрипи. Единствената мебел тук бе разтворен на земята вехт гардероб, служещ като общо легло за цялото семейство. И досега не мога да забравя малкия хилав 7-годишен Шмулуш, който бе приет в мое присъствие в Дома за сираци. Това бе първият му ден тук. Той стоеше в спалнята пред голямото „истинско“ легло, покрито с чист бял чаршаф. Не можеше да повярва, че това е неговото легло, на което отсега насетне ще спи сам. Най-напред дълго го гледаше, малко несигурно, а после внезапно се наведе, почна да глади постелката и да я целува...“.

Деца имат право на образование, но то не е задължително. За децата от бедните семейства то трае много кратко. Образованието на момчетата е подчинено на строга, почти армейска дисциплина, а това на момичетата е насочено към подготовката им за бъдещи домакини. В училище децата трябва да овладяват пасивно преподаваните им знания. Почти не съществува законодателство, свързано с осиновяването. В заможните градски и селски семейства господстват строги правила за възпитание, а в бедните семейства децата са оставени на произвола на съдбата. Между света на възрастните и света на децата съществуват много прегради, които изглеждат непреодолими.

„Деца не са по-глупави от възрастните, само имат по-малко опит.“

Домът за сираци във Варшава, на който Корчак е директор, а по-късно и възпитателното заведение „Нашият дом“, в който изпълнява функциите на педагог и лекар, са за него местата, където внимателно наблюдава психофизическото развитие на детето. Тук се раждат неговите новаторски педагогически идеи.

Накратко те могат да бъдат сведени до следното: трябва да върнем „гласа“ на децата. Корчак смята, че всички възпитателни проблеми могат да бъдат решавани правилно само с активното участие на децата, които той възприема като субекти. Не вярва, че е възможно ценностната система да им бъде насаждана „отгоре“. Ценностите трябва да съзряват в самия човек и да се развиват в него. Естествено е при това той да търси, да се лута, да прави грешки и непрекъснато да коригира своя собствен начин на мислене и действие. Това е трудният процес на съзряване и откриване на самия себе си. „Ако човек се нагърби с подобно усилие и тежък труд, едва тогава става себе си, т. е. става някой. В противен случай ще си остане марионетка, манипулирано същество, поддаващо се, без да се замисля, на различни битувачи стереотипи“ (цит. по А. Lewin – „Człowiek i dzieło“).

Краят на XIX и началото на XX век е време на борба за правата на човека, включително за правата на жените и децата. Корчак е сред лекарите, юристите и педагозите, включили се първи в борбата за правата на детето. Той показва зависимостта на детето от възрастните, неговата по-неизгодна позиция и толкова по-голяма необходимост да бъде признато за пълноценен човек от момента на раждането.

Основните положения в педагогиката на Корчак се свеждат до няколко тези:

- на детето се полага уважение;
- детето е субект, който се развива благодарение на собствената си активност;
- процесът на възпитание трябва да се опира на партньорството;
- детето има право на грижи, а обществото на възрастните е отговорно за неговите условия на живот;
- познанията за детето трябва непрекъснато да се задълбочават;
- последица от приетите принципи на възпитателната система са техниките за педагогическа работа.

Многобройните педагогически произведения на Корчак, издържани от литературна гледна точка, съдържат много ценни, актуални и до днес съвети за родителите и възпитателите. Той подчертава необходимостта от индивидуален подход към всяко дете. Посочва изключителната роля на детето в обществения живот и набляга на потребността от спазване на правата на детето. Твърди, че децата имат право да се противопоставят на възрастните, които се стараят да доминират над тях.

***„Амбиция на възпитателя трябва да бъде постигането
на най-добри резултати при най-малко нарушаване
на правата на човека.“***

Ръководен мотив в дейността и творчеството на Корчак е необходимостта да се осигури на детето съответното качество на живот във всичките му измерения: емоционално, интелектуално, физическо, социално. Той е един от първите, които поставят въпроса за правата на детето. Сред най-важните според него е правото на уважение. Уважението към достойнството на детето го кара да вижда в него отделно същество, със собствена чувствителност, собствени емоционални, интелектуални, социални потребности, които трябва да бъдат зачитани. Това е новост за тогавашната педагогика. Подобен подход води след себе си и необходимостта от индивидуален подход към всяко дете във възпитателния процес.

Други права на детето, които Корчак изброява в много свои публикации, са например:

- правото на любов;
- правото на незнание;
- правото на неуспехи и сълзи;
- правото на грешка;
- правото да изразява своите мисли и чувства;
- правото на собственост;
- правото на днешния ден;
- правото на развитие;
- правото на справедливост.

**„Децата няма да бъдат тепърва, а вече са хора;
да, те са хора, а не кукли:
можем да се обърнем към техния разум,
ще ни отговорят;
да се обърнем към сърцето им,
ще ни почувстват.“**

Мисълта на Януш Корчак става отправна точка за създателите на *Конвенцията за правата на детето* – най-важния и най-всеобщ документ от международното право, защитаващ правата на детето. Този документ е приет от Общото събрание на ООН по инициатива на Полша през 1989 г. Конвенцията се състои от преамбюл и 54 члена. Те са групирани около такива принципи като: доброто на детето, равенство на децата пред закона, независимо от техния произход, пол, националност, уважаване на правата и отговорностите и на двамата родители, помощ от страна на държавата, която е задължена да предприема всички законодателно-административни действия за осъществяване на признатите в Конвенцията права.

„В умората се калявам и съзрявам.“

Обществената дейност – тя го занимава най-много. През целия си живот е обществено ангажиран, участвайки в различни организации, като Варшавското дружество по хигиена и Дружеството за полска култура, за което е арестуван през 1909 г. Сътрудничи, между другото, с Отдела за отглеждане на работническото дете към Централната комисия на профсъюзите, Фондацията на Полско-американския комитет за помощ на децата, където представя еврейските институции, оказващи помощ.

През 1921 г. става съинициатор на основаването на дружество „Нашият дом“, чиято цел е да подпомага сиропиталището за полски работнически деца „Нашият дом“ в Прушкув. През двадесетте и тридесетте години Корчак изнася много лекции и беседи в курсовете за възпитатели, в културно-просветните дружества и в много други институции за професионално образование на възпитатели и учители. Пише, изявява се в радиото, лекува, провежда педагогическа дейност, ръководи Дома за сираци.

Става член на масонската ложа „Морска звезда“ на Международната федерация „Le Droit Humain“, създадена, за да „помири всички хора, разделени от религиозни бариери, и да търси истината, запазвайки уважение към другия човек“.

**„От внимателното наблюдение на детската съдба,
от разговорите с малките вестникари,
от наблюденията на нощната просия,
на работата в болницата се появяват книги и статии.“***
(цит. по: М. Jaworski, „Janusz Korczak“)

Евреин-поляк под руско иго – така определя себе си.

Това чувство за двойно отчуждение го прави чувствителен към съдбата на страдащите и отхвърлените, а в резултат на това – към съдбата на децата. Такъв е и предметът на неговите литературни интереси. В своя феилетон „Бодли“ той пише: „Аз съм човек, когото неописуемо интересуват проблемите на възпитанието“.

В произведенията, посветени на любимата тема – детето, той се съсредоточава върху задълбоченото наблюдение на психиката и на детското поведение. Същевременно съумява да опише своеобразието и отчуждеността между света на децата и възрастните. „Няма деца – има само хора“, пише той и отнася тази истина към всички национални и религиозни предразсъдъци в желанието си да предпази децата от вредните стереотипи на света на възрастните.

В своите творби той представя света от гледна точка на детето („Мошковци, Йошковци и Срулета“; „Юзковци, Яшковци и Франковци“; „Слава“; „Фаталната седмица“; „Изповедта на пеперудата“). За това допринасят умението му да подражава на езика на детето, наблюдателността и способността да улови конкретното. Тези особености на стила на Корчак, както и способността да влиза в диалог с читателя, се проявяват по съвършен начин в произведенията, посветени на възпитанието – в известната тетралогия „Как да обичаме детето“; „Възпитателни моменти“; „Правото на детето да бъде уважавано“.

За възрастните той създава образа на дететочовек. На децата показва как да мерят сили със света на възрастните, изпълнен със зло и беззаконие. В най-популярната си книга – „Крал Матиуш Първи“, рисува картината на детската солидарност. Матиуш, кралятмомче, претърпява поражение, опитвайки се да въведе реформи, изравняващи децата с възрастните. Едновременно с това той се учи на смирение, на уважение към живота, на непоколебимост, а преди всичко – да прощава. „Най-голямото щастие е да живееш, да работиш, да се бориш, за да бъде по-добре на света“ – казва една от героините в книгата. „Крал Матиуш Първи“ и неговото продължение – „Крал Матиуш на безлюдния остров“, както и „Фалитът на малкия Джек“, са смятани днес за шедьоври на детската литература.

**„Радиото ще промени
относителното тегло на човека.“**

Януш Корчак установява постоянно сътрудничество с Полското радио към края на 1934 г. Именно тогава в ефира прозвучава гласът на *Стария доктор* – такъв образ създава той за нуждите на радиопрограмите – изнасящ беседи за децата. Предаванията, новаторски в историята на полската радиофония, веднага получават огромна популярност. Стария доктор ги посвещава на проблемите, които вълнуват най-малките, на техните радости, тъги, чувства. В унисон със своите възгледи в тях той се отнася към децата партньорски. Предаванията са изпълнени с хумор, взискателни са по отношение на езика, съвършено различни от всичко, появявало се до този момент в радиото. Стария доктор импровизира, използва разговорна реч, прави така, че проблемите на младите да стават близки и по-разбираеми. „Странно – пише той, – убеден съм, че именно предаването за деца не бива да бъде зализано и гладко...“.

През 1936 г., във връзка с вълна на антисемитизъм, той е отстранен от Полското радио, в което се връща през 1938 г.

Предаванията на Стария доктор събират пред радиоприемниците почти всички. Децата изпращат писма, на които той отговаря на страниците на списание „Антенa“. Някои предавания предизвикват големи спорове, като например на тема... пишкане.

За последен път Корчак се появява в радиото през 1939 г., след избухването на войната. Вероятно се е обръщал към децата, за да ги успокои и подготви за настъпващите събития. По време на отбраната на Варшава Корчак носи полска военна униформа. Почти цялото си време той прекарва в сиропиталището, грижейки се за своите подопечни.

За последен път гласът му прозвучава на 23 септември, когато е излъчено последното предаване на Полското радио. Не са се запазили никакви записи на беседите на Стария доктор.

**„Има две думи: свобода и воля.
Свобода, според мен, е правото да владееш себе си,
да разполагаш със себе си.**

**А във волята се съдържа волеви елемент, елемент на действие,
пораждано от стремеж.“**

Варшавското гето е създадено от окупационните хитлеристки власти през есента на 1940 г. То възниква на обособен, ограден с висок зид от останалата част на града терен с площ около 2,6 кв. км. Историческите източници сочат, че през 1941 г. броят на населението, съсредоточено в гетото, е възлизал на около 450 хил. души. Вследствие на лошите условия за живот там (глад, болести и улични екзекуции, извършвани от окупатора) смъртността е била много

висока. Само в периода от пълното затваряне на еврейския квартал през октомври 1940 г. до средата на 1942 г. загиват $\frac{1}{4}$ от жителите на гетото.

От самото начало на окупацията Корчак търси помощ за Дома за сираци. През 1940 г. успява да заведе децата на летен лагер в „Ружичка“ – филиал на Дома за сираци край Варшава. През целия период на дейността на Дома за сираци се старае животът в него да запази нормалния си ритъм, с вътрешните обичаи и правила. Търси материална помощ за сираците, пишейки писма и петиции, обръщайки се към различни институции и частни лица. През есента на 1940 г. по заповед на окупатора Домът за сираци, като еврейско учреждение, е преместен в гетото.

От февруари 1942 г. Корчак се занимава с двете сиропиталища. Домът на ул. „Джелна“ бил смятан за „умиралня“ за деца. Професор Людвик Хиршфелд описва положението там по време на окупацията така:

„Това бе ад на земята...“

В интерната за сираци на ул. „Джелна“ условията са изключително трудни. Корчак получава съгласието на Еврейската община да работи като възпитател и в това детско заведение. Воденият от май до август 1942 г. „Дневник“ е неговата последна литературна творба. На следващия ден Корчак заедно със своите възпитаници и сътрудници е транспортиран в лагера на смъртта в Треблинка.

***„На никого не желая злото. Не умея.
Не знам как се прави.“***

Корчак отказва да напусне гетото въпреки предложенията на приятелите му. На 5 август 1942 г. по време на „голямата акция“ за унищожаването на еврейското население остава със своите подопечни и сътрудниците си на територията на гетото. За преминаването на Корчак и групата деца през ликвидирания еврейски квартал към Умшлагплац се носят легенди. Описано в много спомени, често противоречащи едни на други, то става символ на житейския път на Стария доктор. На пътя на много подобни нему безименни Герои от времето на войната. Път, изпълнен с човечност и отдаденост на по-слабите и страдащите. Тук повествованието прекъсва. Матиуш Първи, кралят, който прощава...

Материалът е изготвен съвместно
с Полския институт, София
Център за документация и изследвания
КОРЧАКИАНУМ –
Отдел на Историческия музей на Варшава
Превод: Блага Лингорска